

LES GITANES DE JOSEP PORTA I GALOBART

14 d'abril. Anant d'Avià a Berga, pel camí ral, poc després de cal Bitxo, o la Creu de Dalt, es travessa la rasa de Font Caldes pel pont dels Gitanos. Havent passat el pont, el camí gira cap a la dreta i el terreny de la seva dreta fa un pendent que va a parar a la rasa. Ara hi sol pasturar un ramat de vaques encerclades per la cleda elèctrica. A l'altra banda del camí, o sigui, pel cantó de cal Gras, en altre temps hi havien tirat les deixalles de Berga. Allà on ara hi ha les vaques, hi havia fet parada un campament nòmada de gitanos.

En recordo una imatge difusa: la tartana, el cavall, un foc amb el perol a sobre, aquelles persones mal vestides, amb mirada recelosa, els nens descalços. De vegades algun tocava la guitarra...

De petit, havia sentit explicar històries una mica terrorífiques dels gitanos. «Mai no haureu sentit a dir que es mori un gitano, ni que n'enterrin cap.» Una àvia de casa explicava que una vegada va passar per la vora d'un d'aquests campaments nòmades, en què hi havia una dona vella asseguda, que plorava, mentre els altres feien bullir una gran caldera. Això, quan la narradora hi va passar d'anada; quan, al cap d'unes hores ho va fer de tornada, la velleta ja s'havia fos, no era enlloc. La conclusió de l'àvia que ho explicava i la dels qui l'escoltàvem era d'una evidència aclaparadora: canibalisme.

El cert és que els gitanos només es podien estar a cada municipi un nombre de dies determinats; en aquell temps deien que, si se n'hi estaven de més, la Guàrdia Civil els feia marxar.

De gitanos com aquells ara ja no en corren. Eren bellugadissos, alegres, colrats per la llum del sol i aneu a saber si per la de la lluna, donats a la venda domiciliària de productes de poca volada i a la demanda solidària d'ajuda amb cara de llàstima.

De petit havia sentit explicar que a cal Toi –una botiga de queviures i a la vegada estanc, d'Avià– hi va entrar un nen gitano i decidit va demanar «una limosna» a la dependenta. Ella repassa amb la mirada les prestatgeries des de darrere el taulell i li contesta amb veu desolada i tota la bona fe del món que no el pot complaure: «Ai pobre nen! No ens en queda ni una, de llimona!»

A Gósol, el Josep de cal Fuster em va explicar que els gitanos eren benvinguts en aquell poble. Que «apriaven» perols d'aram foradats i dominaven amb molta eficiència el tema dels animals. «Un gosolà que tenia un ruc que ja no en podia fer res els el va vendre. Ells, primer de tot, el van ben alimentar; després, el feien córrer amunt i avall, perquè agafés agilitat. Al cap de poc feia tan bona estampa, era tan lluent i airós, que no haguéssiu dit que era la ma-

Dibuix de la sèrie *Bajo los puentes*.

teixa bèstia. Segur que el van vendre ben car a algun pagès d'algun poble de més enllà.»

Un diumenge al matí sortint de missa, el Josep ens en va explicar, a un hom i al Quel, una de divertida –aneu a saber quina part hi ha de veritat– relacionada amb els gitanos. «N'havíeu sentit a parlar del Sinpé?» – va preguntar. Segons la seva versió, es veu que al pare del gitano, quan va anar al registre a apuntar-lo, el secretari li va demanar «¿Qué nombre le vamos a poner, al niño?»; ell que li contesta «Pué vamo a vé, le pondremo Pantonio»; el secretari que el rectifica: «¿Sin 'p' hombre, sin 'p'!» i el bon gitano, desitjós de quedar bé amb l'autoritat, que mai se sap de qui t'has de refiar, no hi va posar el més minúscul impediment: «Pué si uté, señó, dise que se ha de llama Sinpé, que sea Sinpé.»

Posats a recordar coses relacionades amb el món gitano, la memòria em transporta a posem quaranta anys enrere, a la Bodega del Joan, del carrer Menorets de Berga, on el Vilaplana (a.c.s.) i altres cantaven cançons de taverna i s'acompanyaven amb insòlits instruments de percussió com una caixa de cartró percutida amb les mans. Una

Dibuix de la sèrie *Bajo los puentes*.

de les cançons del repertori duia per títol –si la memòria no em falla– “El gitano català”. La lletra feia: «Sóc nascut a Catalunya / sóc gitano català / i quan sento una “farruca” / i quan sento una “farruca” / ja me’n poso a ballar / La-ra-la / La-ra-la-la. / Quan em batejaren / va dir el capellà: / “Quan aquest noi creixi / que calé serà [...]”.»

Una altra cançó de tema gitano és “La desgràcia d’un pobre home”; la canta el grup *Surti com Surti* i el tema són els consells que un pare dona a la seva filla amb intenció de persuadir-la d’emmaridar-se amb un noi calé: «La desgràcia d’un pobre home / té una filla per casar, / “namorada” d’un gitano que no la pot “desoblidar”. / Escolta filla meva / dos paraules te’n vull dir / que de l’ofici de gitano / trobaràs més bon partit. / Tu que estàs avesadeta / a dormir amb bon matalàs, / casadeta amb un gitano / a la palla dormiràs. / Si a la palla haig de dormir, / res no me n’importa a mi / si el meu cor sempre en desitja / un gitano per marit. / Tu que estàs avesadeta / a cuinar-ne uns bons fogons, / casadeta amb un gitano / cuinaràs “per’quells” racons. / Si als racons haig de cuinar, / res no me n’importa a mi / si el meu cor sempre en desitja / un gitano per marit. [...]»

Totes aquestes divagacions sobre els gitanos han estat motivades pel fet d’haver trobat, remenant papers per casa, dos llibres: *In Sara’s Tents* (Londres, 1953) i la seva versió espanyola, *Casta gitana* (Janés editor, Barcelona, 1956). El text és de Walter Fitzwilliam Starkie (Dublín, 1894 - Madrid, 1976), hispanista, violinista i viatger, i els dibuixos, de Josep Porta i Galobart.

Sobre aquest personatge transcriuré algunes notes extretes de materials diversos amb la intenció d’exposar una visió superficial sobre ell, tot i que, evidentment, mereixe-

ria una biografia amb tots els ets i uts. Hi surten des de Josep M. Junoy fins a Julio Camba o el general Franco.

Josep Porta i Galobart (Berga, 1888 – Barcelona, 1958) era germà de l’arquitecte Emili Porta i Galobart, arquitecte municipal (1915) i autor del projecte de l’edifici (1930) i el disseny del mobiliari de l’Ajuntament de Berga. L’Emili també va dissenyar la planificació urbanística del passeig de les Estanelles, el passeig de la Pau i el Pla de l’Alemany, i edificis d’aquesta ciutat, entre altres, el de Correus, cal Barons, els xalets Puig i Porta (actualment enderrocats), cal De Martín, el panteó Bassacs... i les escoles de Bagà, Navàs i Sallent.

Algunes de les dades que sobre Josep porta i Galobart figuren a la pàgina web “Col·lecció Pintors i Dibuixants catalans” són: 1946, exposició a la Pinacoteca, de Barcelona; 1950, retrat de 9 actors de la pel·lícula *Pandora*, a Sagaró, que actualment són en una col·lecció de cinema de Girona; 1952, nova exposició a la Pinacoteca; 1954-1957, patentat d’invents d’estampació; 1958, exposició a Barcelona, Madrid i Londres de les planxes de *Bajo los puentes*, actualment al Museu d’Art Modern de Barcelona; 2014, exposició a la galeria Gothslund, de Barcelona. Té obra al MACBA.

Copio un text de Fernando Alcolea (2016) sobre pintors espanyols a Londres: «*Josep Porta Galobart fue el padre del pintor Josep Porta-Missé (Barcelona, 1927) que estuvo residiendo en Londres a finales de los años sesenta. Estuvo residiendo en Londres en 1915, trabajando como colaborador en las publicaciones The London News, The Tatler y The Graphic. Practicaba entonces un dibujo de trazo rápido al que calificaban como “Hai Kais”. Posteriormente su estilo fue de carácter más cálido y más humano.*»

Sobre la sèrie de dibuixos *Bajo los puentes*, José Camón Aznar va escriure a l’*ABC* de Madrid (1947): «*Sus hogueras trashumantes [dels gitanos] han marcado una ruta sin nostalgia, despegada de la tierra que la sostiene. Afines a las aguas siempre móviles y huideras, la caravana solo se remansa, igual que los ríos, bajo los puentes majestuosos, y es allí donde los ha sorprendido Porta en flagrante nomadismo, en laxa convivencia trivial.*»

Walter Starkie, comentava la sèrie així, en un fullet (1946): «*Examinando, uno después de otro, estos magníficos dibujos de José Porta, veo pasar la cabalgata de esa extraña raza que no solo tiene su gesto milenario, sino que también ha conservado sus costumbres, tantos ritos, tanta magia antigua [...]*»

Josep M. Junoy (“José María Junoy”) escrivia en aquesta mateixa data: «*[les imatges de Porta són] testigos fieles en nuestros días –en las centurias venideras– de cómo eran, de cómo vivían esos gitanos errantes magníficamente libres, magníficamente indigentes de su tiempo –de todos los tiempos– en los bordes de los caminos, bajo los ojos [vacíos de tierra, llenos de cielo] de los puentes.*»

A *Casta gitana*, Starkie es refereix a Porta: «*José Porta es una de las más extrañas víctimas del hechizo gitano que yo haya conocido, porque ni se había sentido atraído por ellos en juventud, ni había vivido la vida vagabunda del artista bohemio. En lugar de esto había montado un gran negocio en Cataluña gracias a su talento excepcional como dibujante de tejidos [...]. No obstante, al correr del tiempo, el demonio empezó a tentarle para que se escapara de vez en cuando del mundo de los negocios y entrara en la bohemia [...]*» (pàg. 222-222).

A la *Revista del Centre de Lectura* [de Reus] (2013) s'hi troba aquesta informació: «[...] [Porta] va ser un artista autodidacte, originari de Berga [...]. A l'edat de vint anys, va començar a viatjar per Europa, va treballar a Londres com a dibuixant i després a Berlín, on va viure deu anys. De tornada a Barcelona, Porta va obrir la seva botiga d'estampats al passeig de Gràcia i va ser llavors quan va conèixer Joan Ribes Daura, que havia iniciat el negoci tèxtil de Ribes&Casals l'any 1933. D'aquesta manera, tots dos s'intercanviaven serveis per a les seves respectives empreses, Ribes en el sector tèxtil i Porta en l'estampació —en la qual incloïa sovint motius orientals.

»Fins ara, sabíem que a Berlín va començar la col·lecció de bronzes, porcellanes i tapissos, que va vendre al col·leccionista Damià Mateu l'any 1932 i, gràcies a l'entrevista amb Josep M. Porta Missé, sabem que l'eclectica col·lecció de Porta incloïa des de figures "ajmer" fins a mobiliari, ja que el criteri seguit per Porta a l'hora de col·leccionar era el d'adquirir peces de qualitat. [...] De fet, el 1927, a la *Revista Nova*, el crític Joan Sacs afirmava el següent en relació amb Josep Porta i el coneixement de l'art oriental a Catalunya: "D'antiquaris d'aquest art exòtic només en coneixem un, el dibuixant Porta, que és home de gust refinat i amb aires de perdiguer." Per tant, no ens estranya que Josep Porta hagués tingut una col·lecció de luxe tan especialitzada de literatura artística japonesa, adquirida a l'estranger —com era habitual en aquests casos—, al voltant de la dècada dels anys vint. L'adquisició en concret, va poder haver-se produït durant la seva etapa de viatges per Europa, probablement a París, Berlín o Londres, per mitjà d'alguna subhasta, botiga o col·leccionista especialitzat o, fins i tot, a l'Exposició Universal de 1929 a Barcelona, en la qual Josep Porta va participar amb un estand juntament amb el pintor paisatgista Ramon de Capmany i Montaner.»

Aquí val la pena fer un parèntesi breu per dedicar-lo a Josep M. Porta Missé, fill del pintor: transcripció d'*El Punt Avui* (01/06/2015): «Porta Missé està content, perquè després de molts anys es pot veure una retrospectiva de la seva obra a Barcelona, en concret a l'Espai Volart de la Fundació Vila Casas. Una exposició que demostra l'exploració contínua d'estils i l'heterodòxia d'un artista inconformista, difícil d'etiquetar i, sobretot, lliure, que és com a ell li agrada definir-se.»

Tornem a Josep Porta. A la revista *Cobalto. Arte Antiguo y Moderno* (1947), llegeixo aquestes notes signades per Tristán la Rosa: «Porta es un francotirador que irá disparando sus lápices desde todos estos sitios. Pero los ha disparado amablemente, con elegancia, sin herir a nadie. Porque José Porta no es un crítico mordaz, sino un comentarista indulgente. Sus lápices no dejan surcos de acidez, sino, a lo más, una estela de leves sonrisas. [...] al fin, y al cabo, cuando su mano descansa y sus ojos dejan de interrogar, él mismo se sumerge en estos ambientes y, acabada su tarea de mudo comentarista, termina convirtiéndose en uno de sus posibles

personajes. ¡Lástima que no haya entonces otro Porta para captarle a él! Estos dibujos suelen estar hechos en un santiamén: cuatro líneas brincan sobre el papel y forman un arabesco: casi nada, es decir, si el apunte resulta acertado, casi todo.»

Les pàgines de *Cobalto* que ocupa el text de Tristán la Rosa estan il·lustrades per retrats de personatges de l'època; el primer, al costat del títol, és el de la "Sta. Carmen Franco Polo", més avall, el marquès d'Angentera, la marquesa de Villanueva, Luys de Santa María, el mateix La Rosa, Joan Teixidor...

En un altre exemplar de la revista llegeixo: «La biografía de José Porta no cabe en una mera resección de Bajo los Puentes. Alguien la escribirá algún día, estamos seguros de ello, con toda la amplitud que se merece, porque la personalidad de Porta es extraordinaria. Algún reflejo de sus andanzas juveniles se encuentra ya en aquellas crónicas que el fino humorista gallego Julio Camba enviaba al ABC y a El Sol, de Madrid, desde Alemania, allá por el año veinte. Tenemos a la vista una de ellas; se titula, simplemente, "Puig y Pagés". Al pronto, nada nos dice este nombre; pero se trata tan sólo de una simulación. Puig y Pagés no es otro que el mismísimo José Porta, bautizado de tal guisa por Camba; sin duda, el escritor debió encontrar divertido el nombre, o acaso le parecieran esos apellidos tan característicos para un catalán como los de López y Pérez para un castellano o el de Smith para un inglés. "Puig y Pagés es un pintor amigo mío —empieza la crónica de Camba—. Que nació a mil y pico de metros sobre el nivel del mar, en un pueblo de los Pirineos. Ya es bastante para un pueblo de los Pirineos el ser el pueblo de Puig y Pagés..." Ese pueblo es Berga, donde efectivamente nació José Porta. Si es cierto que cada pedazo de tierra configura a los hombres que nacen en él, no nos extrañaría que a su enhiesto paisaje nativo Porta le debiera buena parte de su temperamento; y acaso más quizá de su carácter decidido, su inquietud constante y su osadía.»

Jaume Vidal Oliveras, del departament d'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona, escriu aquesta nota al treball "Cobalto, història d'una iniciativa editorial (1947-1953)", publicat a *LOCVS AMŒNVS* (1997): «Segons explica Santos Torroella, José Porta, amic personal de Junoy i amb qui Santos Torroella va col·laborar com a secretari, va participar en la ideació de la revista, la qual cosa no hem pogut verificar documentalment. Porta, molt ben relacionat i amb la vida resolta econòmicament, passa per ser un dels retratistes més sol·licitats de la postguerra, un dibuixant tipus *Fémima*, tot i que s'interessà també pel món dels gitans, dels quals donà una imatge amable. Va realitzar un llibre de tiratge limitat, *Bajo los puentes* (1946), amb litografies tirades amb planxes de pedra. Segons ens explica Santos Torroella, sembla que impartí classes particulars de dibuix al General Franco.»

Benigne Rafart

